

יוני 2020

חקירות יהדות ברשות האוכלוסין וההגירה – חוות דעת משפטית

בשנים האחרונות מסתמנת תופעה חמורה ופסולה במסגרתה יוזמים פקידי רשות האוכלוסין וההגירה חקירות אודות יהדותם של אזרחים. במסגרת פרקטיקה זו, נדרשים אזרחים אלו לוותר על רישום יהדותם או יהדות צאצאיהם, אשר הוכחה זה מכבר בפני רשויות המדינה לפני עשרות שנים בעת העלייה שלהם או של הוריהם ארצה. על אף הוראות החוק המגנות על רישום דתו ולאומו של האזרח, רשות האוכלוסין עושה שימוש במשאביה הציבוריים במטרה לפגוע ברישום זה.

במסמך זה, נתייחס לכשלים החוקיים והחוקתיים המרכזיים העולים מהתנהלותה של רשות האוכלוסין בעניין זה.

החובה לרישום יהדות צאצא לאם הרשומה כיהודיה

1. אחת מן הדרכים באמצעותן מערערת רשות האוכלוסין על יהדותן של משפחות שלא כדין, היא ע"י אי רישום יהדותם של צאצאי משפחות אלו. על פי פרקטיקה זו, בכל פעם שאישה מביאה ילד לעולם נפתח בפני פקיד הרישום "חלון הזדמנויות" חדש לחקירת יהדותה ויהדות משפחתה. נשים אלה הרשומות כיהודיות, עלולות לגלות שילדיהן הרכים אינם רשומים כיהודים. כתנאי לרישום יהדות ילדיהן, נדרשות הן להוכיח בשנית את יהדותן. עד אז, נותר רישום הדת ולאום של ילדיהן "בבדיקה"/"בבירור"/"טרם נרשם", רישום שעשוי להיוותר ככתם שחור לצמיתות (ראו **בנספח א'** למסמך זה תמצית רישום של קטינה שסעיף הדת ולאום שלה נותרו "טרם נרשם" מזה 9 שנים מאז לידתה. כל 3 אחיה נרשמו אף הם ברישום זה).
2. יובהר, כי לא קיימת כל הוראה בחוק מרשם האוכלוסין, התשכ"ה-1965 (להלן: "החוק"), המסמיכה את פקיד הרישום לסרב לרישום יהדותו של יילוד לאם הרשומה כיהודיה. להיפך, הוראות החוק מחייבות את פקיד הרישום לרשום את יהדותו.¹
3. ההגדרה למיהו יהודי לצורך המרשם מצויה בסעיף 3א. (ב) לחוק, המפנה לסעיף 4ב לחוק השבות, תש"י-1950, לפיו "יהודי" הוא "מי שנולד לאם יהודיה או שנתגייר והוא אינו בן דת אחרת".
4. בהתאם, סעיף ג.16 לנוהל "רישום לידה בארץ" (מספר נוהל 2.2.0001, עודכן ב- 24.03.2011) של רשות האוכלוסין עצמה מנחה את פקדי הרישום כי "לילוד ששני הוריו הם יהודים, או שאמו בלבד היא יהודיה יירשם לאומו "יהודי". הנה כי כן, גם לפי נהליה של הרשות עצמה, מחובתם לרשום כיהודי ילד שנולד לאם הרשומה כיהודיה.
5. מסקנה זו עולה בבירור גם מלשון ס' 19ב. לחוק, לפיו פרט רישום הנרשם לראשונה יירשם על פי תעודה ציבורית או בהעדר תעודה כזו, על בסיס הודעה בלבד. על פי האמור בסעיף, **רק כאשר הרישום נעשה על סמך הודעה בלבד ובהיעדרה של תעודה ציבורית בסמכותו של פקיד הרישום לסרב לרישום שנתבקש**.
6. כמובן, שקטינים אשר נולדו לאם הרשומה כיהודיה, לא נולדו לתוך חלל ריק וצנחו אל תוך עולמנו יש מאין; מכיוון וכך, יהדותם אינה מבוססת על הודעה בלבד כלל אלא על סמך תעודתה הציבורית של אימם. ברי כי אין תעודה ציבורית חזקה יותר מאשר עצם רישום הדת ולאום של האם היולדת. בנסיבות אלה, **ועל פי הוראות ס' 19ב' לחוק, חובה על פקיד הרישום לרשום את הקטין על פי התעודה הציבורית של אימו**.²
7. כמו כן, עצם רישום "בבדיקה"/"בבירור"/"טרם נרשם" בסעיף הדת ולאום של יילודים מהווה ניסיון פסול וחסר סמכות ליצור קטגוריית רישום חדשה אשר אין לה כל צל וזכר בהוראות ס' 19ב' לחוק.

¹ כעולה מסעיף 2(א) לחוק, חובה על פקיד הרישום לרשום את הדת והלאום של תושב.
² וכן ראו הגדרת "תעודה ציבורית" בסעיף 19א. לחוק, וסעיף 29 לפקודת הראיות [נוסח חדש], תשל"א-1971 לפיו רשומה רשמית של משרד ממשלתי מהווה תעודה ציבורית מחייבת.

- 2 לחוק. פרקטיקה זו ממש נידונה לאחרונה בבג"ץ 3987/15 גישה - מרכז לשמירה על הזכות לנוע נ' שר הפנים (פורסם בנבו), ונשללה מכל וכל.³
8. פרקטיקה זו אף מהווה פגיעה בזכויות הילד, ביניהן הזכות לכבוד, לזהות ולרישום אצל הרשויות, בניגוד לאמנה הבינלאומית.⁴
9. עוד מהווה רישום חלופי זה רישום בניגוד לאמור בס' 19ה(א),⁵ כיוון שנעשה ללא הסכמה של הפרט או החלטה של בית המשפט לענייני משפחה כנדרש בחוק.
10. עמדת רשות האוכלוסין, לפיה ביכולתה לסרב לרשום את יהדות צאצאי הפרט, כל עוד לא "נגעו" ברישום יהדותו של הפרט עצמו, עוקרת, הלכה למעשה, את לשונו מכל תוכן וסותרת את רצונו של המחוקק להגן, יותר מאשר על כל פרט רישום אחר, על רישום הדת ולאום של האזרח.
11. אף ניסיונה של רשות האוכלוסין למצוא עוגן למדיניותה בס' 3א אינה מתיישבת עם הוראות הדין. כפי שעולה מדברי ההסבר לתיקון מס' 17 לחוק ומדיוני הכנסת שקדמו לו, סעיף זה נוגע למקרים בהם מבקש אדם להוכיח לראשונה בפני פקיד הרישום את יהדותו.⁶ אולם ברי כי סעיף זה אינו עוסק בתינוק לאם הרשומה כבר כיהודיה, כאילו שאלת יהדותו מתחילה כעת מבראשית.
12. משהוכרע מעמדו של אדם, הוא זכאי להגנה מפני ערעור פוטנציאלי על זכויותיו ומעמדו בכל דור ודור מחדש. קל וחומר הדבר, כאשר שמדובר בשאלת דתו ולאומו של אדם, אשר לה השלכות רבות משמעות על זהותו וכבודו. רישום יהדותה של אמו של קטין הנולד מהווה מעשה מנהלי מוגמר שאין לרשות הסמכות לסגת ממנו כרצונה ועל דעתה. מדובר בפגיעה קשה באינטרס ההסתמכות של אמו על החלטת הרשות אודות יהדותה ויהדות צאצאיה, אשר לה השלכות חמורות על יציבות הסדר החברתי בכללותו.
13. אם סבור פקיד הרישום כי יש לחלוק על רישום יהדותה רב השנים של משפחה, עליו לפעול לפי ס' 19ה(ב) לחוק ולפנות לבית משפט לענייני משפחה בבקשה למתן פסק דין הצהרתי בעניין דתה ולאומה של המשפחה, על פני רמיסת הוראות החוק ועשיית דין עצמי כלפי צאצאי משפחה זו.
- פסקי דין של בית הדין הרבני אינם מהווים הצדקה לפגיעה ברישום אזרחי**
14. על פי הנהוג כיום, כאשר מקבל פקיד הרישום העתק של החלטה מבית דין רבני הפוסלת/מטילה ספק ביהדותו של אדם, נדרש אותו אדם על ידי הרשות להסכים לויתור אף על רישום יהדותו במרשם האוכלוסין. זאת, על אף שיהדותו של אותו אדם כבר הוכחה בעבר בפני רשות האוכלוסין.
15. הסברה, לפיה על שאלת יהדותו של אדם בשערי הממסד הדתי להשליך על רישומו האזרחי, חותרת תחת הרציונאלים הבסיסיים ביותר של מרשם האוכלוסין.
16. כפי שנקבע זה מכבר בפסיקה ענפה, הפירוש שניתן למונח "יהודי" משתנה בהתאם לחוקים השונים, ולא ניתן לכפות פרשנות דתית מסוימת להגדרה זו על חוקים שהינם אזרחים-חילונים בבסיסם.⁷

³ "רישום מצבו האישי של אדם כנתון "בבירור" חורג מהוראות חוק המרשם, ואין לעשות כן." (פסקאות 23-24 לפסק הדין). וכן ראו בג"ץ 230/86 מילר נ' שר הפנים, פ"ד מ(4) 435 (1986), 441.

⁴ האמנה בדבר זכויות הילד, כ"א 31, 221, ס' 7-8 (נפתחה לחתימה ב-1989) (אושררה ונכנסה לתוקף ב-1991). הזכות הקבועה באמנה מסדירה את רישומו של ילד מיד עם לידתו, וקובעת את זכותו לשמור על זהותו. זכאות זו נועדה לעגן את המרכיבים המרכזיים ביותר בהגדרה העצמית של אדם, ביניהם לאומו ודתו.

⁵ על פי ס' 19ה(א): לגבי הלאום, הדת או המצב האישי לא יעשה פקיד הרישום הראשי כאמור בסעיף קטן (א) **אלא בהסכמת מי שהפרט מתייחס אליו, או על פי פסק דין הצהרתי של בית המשפט לענייני משפחה** שניתן לבקשתו של פקיד הרישום הראשי.

⁶ מקורות אלו מתארים סיטואציות בהן מבקש אדם להצהיר על דתו, ולצורך כך מציג לראשונה לפקיד הרישום פסק דין של בית דין רבני כראיה ליהדותו (כגון: אדם העולה ארצה וטרם נרשמה דתו ולאומו, או בקשה לתיקון/שינוי רישום ל"יהודי". בכלל הדיונים והמקרים שהובאו כרקע לשינוי זה לא היה ולו מקרה אחד של ילוד לאם יהודייה.

⁷ בג"ץ 1031/93 פסרו (גולדשטיין) ואח' נ' שר הפנים ואח', פ"ד מט(4) 661, 675, 681.

17. כך, לא הרי משמעותו של המונח "יהודי" לצורך חוק שיפוט בתי דין רבניים (נישואין וגירושין), תשי"ג-1953, חוק דתי בבסיסו, העוסק בענייני נישואין וגירושין של יהודים בישראל, כהרי משמעותו של מונח זה לצורך חוק המרשם, אשר הינו חוק אזרחי מובהק, אשר מטרתו איסוף מידע עובדתי-סטטיסטי.⁸ על בסיס אבחנה זו, נרשמים כיהודים אנשים אשר כלל וכלל אינם מוכרים ככאלו ע"י הממסד הדתי בישראל, בין אם משום שהם אינם יהודים על פי ההלכה היהודית ובין אם משום שישנם גורמים בממסד הדתי שמאמצים פרשנות מחמירה ונוקשה של ההלכה היהודית.⁹

18. עוד עולה בבירור מהפסיקה החוזרת ונשנית בעניין זה, כי לא ניתנה לפקיד הרישום כל סמכות שיפוטית, ואין זה מתפקידו או מסמכותו לחקור ולעורר שאלות וחשדות בסוגיות מהותיות ורבות פנים. בפרט, נפסק כי אין זה מתפקידו לעסוק בשאלות הוות-עולם של דת ולאום ושל "מיהו יהודי ומיהו שאינו-יהודי",¹⁰ וכי את המחלוקות המהותיות בעניינים אלה "יש לקיים תוך בחינת הזכויות המהותיות, ואלו מצויות מחוץ למרשם".¹¹

19. אם אדם הצליח זה מכבר להוכיח את יהדותו לצורך המרשם ופקיד הרישום רשם את יהדותו, ודאי שמבחינת מטרותיו הסטטיסטיות של מרשם האוכלוסין מדובר באדם הנמנה על החברה היהודית במדינת ישראל, ואין כל הצדקה לפגיעה ברישום זה עקב החלטת הממסד הדתי בשאלת יכולת נישואיו וגירושיו. להיפך, פגיעה ברישום יהדותו על בסיס יסוד זה אינה כי אם פוגעת בעצם מהותו ותכליותיו של המרשם, ויוצרת רישום שגוי ומוטעה של אזרחי המדינה.

הפסול בייזום חקירות אודות יהדותן של משפחות שעלו ארצה כיהודים לפני עשרות שנים

20. בדיקות מחודשות ודיעבדיות בסוגיית יהדותן של משפחות מורחבות שלמות, מנוגדות הן לעקרונות החוקיים וכללי המנהל התקין, הן לערכים העומדים בסלע זהותה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית והן למסורת ההלכה והפסיקה בעם היהודי.

21. זאת, בפרט כאשר נדרשות משפחות אשר עלו ארצה כיהודים לפני עשרות שנים להוכיח בשנית את יהדותן. כמובן שחלוף השנים, והעובדה שרשות האוכלוסין בעצמה פעמים רבות לא שמרה את המסמכים על בסיס קבעה את יהדותן, יוצרים נזק ראייתי כבד למשפחות אלה. הדבר בעייתי עוד יותר כאשר פקיד הרישום אינו מסתפק באותם המסמכים שעל בסיסן נרשמה יהדותן של המשפחות, תוך סתירת קביעותיו של פקיד הרישום שקדם לו ללא שהתחדש מאומה במהלך עשרות השנים שחלפו.

22. כאמור, לא ניתנה לפקיד הרישום כל סמכות שיפוטית, ואין זה מתפקידו או מסמכותו לחקור ולעורר שאלות וחשדות בסוגיות מהותיות ורבות פנים. אם פסיקה זו יפה לעת הרישום הראשון שמבצע פקיד הרישום, יפה כוחה שבעתיים כלפי פקיד הרישום הפועל שנים רבות לאחר רישום יהדות שבוצע בעבר.

23. יתרה מכך, ישנה מניעה חוקית לערוך חקירות יהדות כנגד משפחות ממוצא מסוים. ככל שחקירות אלו נערכות, רובן ככולן, בעניינין של משפחות יוצאות ברית המועצות לשעבר, יש בהן פגיעה בעקרון השוויון, שכן הן מהוות מעין "פרופיילינג" של אזרחים על בסיס מוצאם. התנהלות זו מחלקת את אזרחי המדינה למי שנדרש לעמוד ברף ראייתי גבוה במיוחד, בכל דור ודור מחדש, ולמי שלדידו, לא רק שהרף אינו קיים אלא שמעמדו הרשום מובטח ללא כל עוררין.

24. אילוצן של משפחות אלו, אשר עלו ארצה ממניעים ציוניים וסבלו מאנטישמיות בארץ מוצאן, לנהל מערכה על זהותן היהודית מהווים פגיעה קשה בכבודם ובשמם הטוב בעיני קהילתם.

⁸ יש לציין, כי הסעיף היחיד בחוק מרשם האוכלוסין הקושר בין החלטת בית הדין רבני לבין שאלות רישום דת ולאום הינו סעיף 3א(א) לחוק. ודוק: על פי סעיף זה, לפסק דין הצהרתי של בית דין רבני השפעה חיונית בלבד על רישום יהדותו של אדם, לפיה על בסיס פסק דין זה בידי אדם להירשם כיהודי. אולם אין כל תימוכין בחוק לפגיעה של ערכאה דתית ברישום קיים אודות יהדותו של אדם.

⁹ כך למשל, נרשם כיהודי גם מי שעבר גיור רפורמי למרות שגור זה אינו מוכר על ידי הממסד הרבני.
¹⁰ דברי כבי' השופט חשין, בבג"ץ 6539/03 גולדמן נ' מדינת ישראל, משרד הפנים, פ"ד נט (3) 385, 395.
¹¹ בג"ץ 5070/95 נעמת ואח' נגד שר הפנים ואח', תק-על 2002 (1), 634, פסקה 20 לפסק הדין.

כמובן שחקירות אלו פוגעות אף פגיעה קשה באינטרס ההסתמכות של משפחות אלו אודות רישום זהותן, ופוגעת בביטחון ובסדר החברתי של החברה בישראל.

פגמים בגמירות הדעת של אזרחים בויתור על רישום יהדותם

25. סעיף 19ה. (ב) לחוק המרשם מחייב את קבלת הסכמתו של הפרט טרם ביצוע שינוי ברישום דתו ולאומו (או לחילופין פסק דין הצהרתי של בית המשפט לענייני משפחה).
26. עם זאת, כתוצאה מהמדיניות הנהוגה ע"י רשות האוכלוסין, נגרמת פגיעה מהותית בטיבה של ה"הסכמה" הניתנת על ידי אזרחים לביצוע שינויים ברישום דתם ולאומם, העולה לכדי הטעייה חמורה, חריגה בוטה מסמכות, פגיעה בזכויות ולעיתים אף סחטנות וכפייה של ממש.
27. כך, בפניותיה הרשמיות של הרשות לאזרח, נדרשים אזרחים פעמים רבות לשנות את פרטי הדת והלאום, תוך נקיטה בלשון דרישה מחייבת וללא כל אזכור אודות הזכות על פי חוק לסרב לעריכת שינוי זה (ראו כדוגמה **נספח ב'** למסמך זה).
28. יותר מכך, פניות אלו חורצות את דין דתם ולאומם של אזרחים אלו, מבלי לתת להם זכות טיעון ומבלי לנהל הליך בירור מוגבל בזמן מולם, כמתחייב על פי כללי המנהל התקין ונהלי הרשות עצמה.¹²
29. כך גם, הטופס של הרשות בו מתבקשים אנשים אשר "סומנו" ע"י הרשות לוותר על רישומם כיהודים, נעדר כל אזכור אודות זכותו החוקית של האזרח שלא להסכים לביצוע שינוי זה. זאת ועוד, טרם ההחתמה על הטופס פקידי הרישום אינם מקדימים, ככלל, כל הסבר בעל פה אודות קיומה של זכות זו.
30. כתוצאה מכך, מוותרים אזרחים רבים על רישום יהדותם ללא כל מודעות אודות זכויותיהם בעניין זה.
31. פגיעה נוספת בהקשר זה נגרמת כתוצאה מסימון אזרחים בהערות "טעון בירור" לתקופה בלתי מוגבלת, הממשיכות לתייגם ולהטיל דופי אודות יהדותם במשך שנים רבות. בכך, בכל צומת בה מגיעים אזרחים אלו לרשות האוכלוסין לקבלת שירות, הערות אלו חושפות אותם פעם אחר פעם בפני שאלות הפוגעות בפרטיותם ובכבודם, עיכוב במתן השירות והפצרות ודרישות מתמשכות ע"י הפקידים לשינוי רישומם. התנהלות זו, כשלעצמה, יוצרת לחץ פסול על האזרחים להסכים לשינוי רישומם, על מנת לקבל שירות ללא עיכוב ויחס פוגעני.

סיכום

32. מדיניות רשות האוכלוסין וההגירה בדבר שינוי רישום הדת והלאום של אזרחים שעלו לישראל ונרשמו כיהודים נעדרת כל תימוכין שבחוק ועומדת בניגוד מובהק לפסיקת בתי המשפט ולבסיס מהותו של מרשם האוכלוסין. מעבר לקושי החוקתי הברור העולה מהתנהלותה של הרשות, הרי שמדיניות זו פוגעת אנושות בזכויות אזרח בסיסיות השייכות לאזרחי המדינה. לא פחות חשוב מכך, כאשר אזרחים ממוצא מסוים נדרשים לנהל מאבקים כואבים אודות זהותם היקרה להם מכל, מדיניות זו גורמת לפגיעה קשה בלכידות החברתית של מדינת ישראל.
33. מדברים אלו עולה כי יש לפעול לאלתר להוצאת הנחיות ברורות לפקידי הרישום לעניין זה, באופן שיביא להפסקה מידית של חקירות יהדות כנגד אזרחי ישראל.

שרה וינברג, עו"ד
המחלקה המשפטית
עתים – סיוע והכוונה בשירותי הדת

¹² נוהל "מתן שירותים המצריכים בירור מקדים" (מספר נוהל 1.2.0001, עודכן ב- 8.2007).

תמצית רישום מרשם האוכלוסין

שם המשפחה	השם הפרטי
השם הפרטי של האב	
השם הפרטי של האם	
חמין	מספר הזהות
הלאום	חדת
תאריך שינוי הלאום	טרום נרשם
המצב האישי	תאריך שינוי המצב האישי
ארץ הלידה	ישוב לידה
תאריך הלידה העברי	תאריך הלידה הגרגוריאני
	2011

המען:
תאריך הכניסה למען:
הערות:

הנני מאשר כי הפרטים הנ"ל הינם תמצית נכונה מרשם האוכלוסין
התעודה ניתנה בהתאם לסעיף 29 לחוק מרשם האוכלוסין תשכ"ה - 1965
בלשכת רשות האוכלוסין וההגירה במעלות
בתאריך א' באייר התשע"ט 6 במאי 2019

שווגר ניר
מנהל לשכה
שם וחתימת הפקיד

10/7

לכבוד

מדינת ישראל
State of Israel

רשות האוכלוסין
וההגירה
Population and Immigration
Authority

מינהל אוכלוסין
לשכת אשדוד
Population Administration
Ashdod Office

תאריך:
מס' זהות:

לכבוד
מר/ת

אדון נכבד / גברת נכבדה

הנדון: צוואה לאם

נא פנה למשרדינו למחלקת מרשם ל:

- השלמת פרטי דת ולאום של נכנס / בתכם.
- הכרת אבהות.
- השלמת / תיקון יום וחודש בתאריך לידה.
- כתיבת שאולה.
- הצהרה על עיר לידה בחו"ל.
- אחר

הערות: אם לארץ ישראל האוכלוסין הירקני
האוסר על ילדי צה"ל לאם
ל' ארצות בתול

יש לך רשות לקבל שירות
www.piba.gov.il

רח' שדרות מנחם בגין 1, מרכז ציור, אשדוד.
טל: 3450 * פקס: 02-6469599